

Vak Geschiedenis
 Klas Havo 5
 Thema Begrippen die betrekking hebben op het examenonderwerp “De Republiek in de tijd van vorsten”
 Datum mei 2013

	begrip	jaar	omschrijving	land
1	Acte van Navigatie	1651	Scheepvaartwet ingesteld onder het bestuur van Oliver Cromwell [later → zie: Lord Protector] Deze wet verbood niet-Engelse schepen om goederen van buiten Europa naar Engeland te vervoeren. De Scheepvaartwet was speciaal opgesteld om de superieure handelspositie van de Republiek aan te tasten en leidde tot de Eerste Engelse zeeoorlog, die door de Republiek werd verloren. Daardoor moest De Republiek deze regeling accepteren in het Verdrag van Westminster [1654].	Engeland
2	Acte van Seclusie [Seclusie = uitsluiting]	1654	De Akte van Seclusie is een geheime clauseule bij het Verdrag van Westminster [1654] waarin de Staten van Holland beloofden de destijds vierjarige prins Willem III , prins van Oranje, nooit tot stadhouder te benoemen of toe te staan dat een andere provincie dat wel zou doen. De belangrijkste ondersteuner van deze geheime Akte was Johan de Witt , raadpensionaris van het gewest Holland. Andere gewesten zouden er vooraf niet van hebben geweten. Johan de Witt rechtvaardigde de geheime bepaling in zijn “Deductie” door aan te geven dat hij die bepaling wel moest accepteren, omdat Oliver Cromwell anders geen vrede wilde. Zie ook: Deductie van Johan de Witt.	
3	Acte van Verlatinghe	1581	Zie: Afzwering	
	Afzwering (van Filips II als vorst)	1581	Tijdens een bijeenkomst van de Staten-Generaal in Antwerpen wordt door een aantal Nederlandse gewesten vastgesteld dat Filips II , de (oude) vrijheden en rechten van de gewesten had geschonden. Daarom verklaarden de Staten-Generaal hem “vervallen van de troon”. Zie ook: Acte van Verlatinghe = Plakkaat van Verlatinghe. De Staten-Generaal gaan vervolgens op zoek naar een nieuwe “soeverein” → <ul style="list-style-type: none"> • hertog van Anjou (jongere broer van de Franse koning) 1581 – 1584 † • graaf van Leicester (vertrouweling van de Engelse koningin) 1584 – 1587 weggestuurd [→ actie die georganiseerd was door Johan van Oldenbarnevelt, die raadpensionaris van het gewest Holland was] Zie ook: Deductie van François Vrancken .	

	begrip	jaar	omschrijving	land
4	Anglicaanse kerk	1534 ↓	Engelse staatskerk, gesticht door koning Hendrik VIII die zich afscheidt van de katholieke kerk, omdat de paus weigert het huwelijk van koning Hendrik VIII met Catherina van Aragon (= tante van Karel V) ongeldig te verklaren. Koning Hendrik VIII sticht dan in Engeland de protestantse Anglicaanse kerk. Het merendeel van alle katholieke bezittingen wordt eigendom van het Engelse koningshuis.	Engeland
5	Armada "de onoverwinnelijke vloot" van Spanje	1588	Filips II stuurde vanuit Spanje een bewapende vloot naar Vlaanderen om daar een invasieleger over te zetten naar Engeland. Dat leger wilde niet inschepen en de wachtende Armada werd aangevallen en uiteengeslagen door de Engelse vloot. Ook op de terugreis vergingen veel Spaanse schepen en de mislukking was een grote tegenslag voor Filips II .	Spanje ↕ Engeland
6	Bede		(= dringend verzoek) Officiële aanvraag van de landsheer tot het opbrengen van een geldsom (belasting) aan de Staten-Generaal (= vergadering van vertegenwoordigers van de Gewestelijke Staten). In ruil voor het verkrijgen van die gevraagde geldsom verleende de landsheer dan bijzondere rechten (= privileges) aan "de gevers". → Het uitgangspunt om in ruil voor inkomsten "iets" terug te geven, is volstrekt in strijd met de latere centralisatiepolitiek van bijv. Karel V en zijn opvolger Filips II .	
7	Beeldenstorm	1566	Calvinistische volksbeweging, die zich vanuit Vlaanderen verspreidt en gericht is tegen de rijkdom van de katholieke kerken en kloosters. De Beeldenstorm resulteerde in vernielingen en verwoestingen van beelden, schilderijen en andere kostbaarheden en kunstschaten in de katholieke kerken en kloosters. De gewelddadige actie is o.a. ingegeven door de prijsstijgingen van eerste levensbehoeften.	
8	Beurs van Amsterdam [koopmansbeurs]	1611	Openbaar gebouw met faciliteiten voor de aan- en verkoop en het verzekeren van handelsgoederen, aandelen van de VOC en termijncontracten, die het recht gaven om op een vastgelegd tijdstip voor een vaste prijs partijen goederen te kopen. Ook konden er verzekeringen worden afgesloten en contracten worden opgesteld m.b.t. het vrachtvervoer en er was informatie te krijgen over alles wat voor de handel van belang was.	
9	Bill of Rights	1689	De Bill of Rights is een wettelijk document dat door het parlement van Engeland was opgesteld en aangenomen. Daarin werd de bestuursmacht van de nieuwe Engelse koning Willem III beperkt, omdat die de vrijheden van het volk en de rechten van de volksvertegenwoordiging moest erkennen. Vastgelegd was dat het Engelse parlement de wetgevende macht had.	Engeland

	begrip	jaar	omschrijving	land
10	Bloedbruiloft ook bekend als Bartholomeusnacht	1572	Massamoord op hugenoten na het huwelijk van de hugenotenleider Hendrik van Navarra en de katholieke Marguerite de Valois, zus van Franse koning Karel IX , die zelf ook katholiek was. Het huwelijk was bedoeld als “bezegeling” van het einde van de Franse godsdienstoorlogen. Er werden in heel Frankrijk ongeveer 20.000 hugenoten gedood. Politiek van de Franse koningen → centralisatie en daarin paste geloofseenheid en geloofsdwang.	Frankrijk
11	Calvinisme		Protestantse stroming, die zich richt op de strenge, orthodoxe geloofsopvattingen die Johannes Calvijn had opgesteld → calvinisten werden ook wel gereformeerden genoemd. In de Republiek konden (officieel) alleen orthodoxe calvinisten bestuursfuncties vervullen.	
12	Centralisatie		Het streven om het gezag [wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht] zoveel mogelijk te verenigen in één persoon en/of een zo beperkt mogelijk aantal staatsinstellingen en allerlei regelgeving zoveel mogelijk uniform en landelijk vaststellen, zonder uitzonderingen. Het gaat om het bevorderen van de nationale eenheid. [→ geschoolde juristen i.p.v. erfelijke functie van de adel; uniforme wetgeving; centrale staatsinstellingen; vaste belastingen; eenheid in rechtsspraak; eenheid van geloof]	
13	Commercialisering (van de landbouw)		Door specialisering landbouwproducten tot handelswaar maken → stedelijke markt en export! Landbouw is niet gericht op voorzien in de eigen levensbehoeften. [vb. veeteelt → zuivel, vetweiderij akkerbouw → handelsgewassen als hennep [voor touw], vlas, hop, meekrap Door > efficiency → uitstroom van arbeidskrachten vanuit de landbouw	
14	Contraremonstranten = “preciezen” / “strengen” “Gomaristen” volgelingen van de theoloog Gomar		Tijdens het Twaalfjarig bestand [1609-1621] ontstaat een diepgaand conflict binnen de calvinistische groepering in de Republiek. Het gaat om de vraag of iemand door God is “voorbested” om in de hemel te komen of dat iemand daar zelf invloed op kan uitoefenen. De strenge, orthodoxe stroming tijdens de Synode van Dordrecht vast aan voorbestemming door God en zijn contra de indieners van een verzoekschrift [= remonstrantie] om “soepelheid” te betrachten. De contraremonstranten willen bovendien een veel sterker centraal gezag over en toezicht op de plaatselijke calvinistische kerkgroepen dan de remonstranten. Stadhouder prins Maurits sluit zich [vooral om politieke redenen] bij de contraremonstranten aan. Raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt steunt de remonstranten. Tijdens de Synode van Dordrecht [1618-1619] werd bepaald dat de contraremonstrantse stroming de officiële leer was van de calvinisten in de Republiek.	

	begrip	jaar	omschrijving	land
15	Deductie van François Vrancken	1587	<p>Deductie = beargumenteerde “rechtvaardiging” ter onderbouwing van een (bestuurs)besluit.</p> <p>François Vrancken was secretaris van de Hollandse stad Gouda en schreef een betoog, waarin hij aantoonde dat de Hollandse gewesten bevoegd waren om een nieuwe staatsvorm aan te nemen, zonder een landsheer als soeverein.</p> <p>Dit document is de basis voor de vorming van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in 1588. Elk van de deelnemende gewesten was autonoom.</p> <p>Zie ook: Afzwering en Soeverein.</p>	
16	Deductie van Johan de Witt	1654	<p>Deductie = beargumenteerde “rechtvaardiging” ter onderbouwing van een (bestuurs)besluit.</p> <p>Het gaat om een tekst en redevoering ter verdediging van de “Acte van Seclusie”.</p> <p>Johan de Witt en andere regenten uit het gewest Holland worden er door de gewesten Groningen, Friesland en Zeeland van beschuldigd dat het onwettig is om de familie Oranje uit te sluiten van bestuursfuncties.</p> <p>Johan de Witt leest zijn Deductie voor in de Staten-Generaal en toont aan dat de Republiek niet verplicht is om leden van het huis van Oranje tot hoge functies te verheffen en haalt allerlei historische voorbeelden aan, waaruit moet blijken dat erfelijk macht leidt tot corruptie.</p> <p>Met de Acte van Seclusie en de Deductie maakte Johan de Witt veel vijanden bij de Oranjegezinden in de Republiek en ook bij de aanhangers van het Engelse vorstenhuis Stuart.</p> <p>Let op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stadhouder prins Willem II was getrouwd met de Engelse prinses Mary Stuart. • In 1649 werd haar vader, de Engelse koning Karel I Stuart onthoofd. [door toedoen van Cromwell] <p>In 1650 werd [een week na het plotselinge overlijden van haar man] prins Willem III geboren. In de Republiek was toen net het Eerste Stadhoudersloze tijdperk begonnen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Johan de Witt was groot voorstander van een republiek zonder “Oranje-stadhouder”. Hij noemde het een tijd van “Ware Vrijheid”. <p>Zowel Oliver Cromwell als Johan de Witt had er in 1654 dus belang bij dat de jonge Willem III nooit bestuursmacht zou kunnen krijgen.</p> <p>Maar door toedoen van wie zou de geheime bepaling (Acte van Seclusie) zijn opgenomen in het vredesverdrag van Westminster, waardoor er een einde kwam aan de Eerste Engelse Zeeoorlog?</p> <p>Zie ook: Acte van Seclusie, Engelse Zeeoorlogen, Lord Protector.</p>	

	begrip	jaar	omschrijving	land
17	Dertigjarige oorlog	1618 ↓ 1648	Gewapende strijd, vooral in Duitsland, die ontstaat na de Reformatie, waardoor er een splitsing komt tussen katholieken en protestanten. De strijd gaat niet alleen om het godsdienstig conflict, maar ook om een machtsstrijd tussen centralisatie en regionale eigenheid en ook om een strijd, waarbij diverse Europese vorstenhuizen elkaar bestrijden ter bescherming van de eigen dynastieke politiek. 1648: Vrede van Westfalen en de vrede tussen de Republiek en Spanje maakt daarvan deel uit.	Duitsland
18	Driehoekshandel		De handel waarbij de West-Indische Compagnie is betrokken na 1648 [= einde 80-j. Oorlog], omdat dan de kaapvaart op Spaanse schepen "weg valt". De Driehoekshandel heeft betrekking op de trans-Atlantische handel, die drie trajecten omvatte: <ul style="list-style-type: none"> • Europa → Afrika alcohol, wapens, stenen • Afrika → Amerika slaven • Amerika → Europa tropische landbouwproducten van plantages [o.a. rietsuiker] 	
19	Drievoudig Verbond	1596 of 1668	Bondgenootschap tussen de Republiek, Engeland en Frankrijk ↔ Spanje. Het was van korte duur: twee jaar later sloten Frankrijk en Spanje samen een nieuw verdrag. Bondgenootschap tussen de Republiek, Engeland en Zweden ↔ Frankrijk. Dit verbond slaagde erin om de aanval van de Franse koning Lodewijk XIV in de Zuidelijke Nederlanden te stoppen.	
20	Dynastieke politiek		Het doelbewust streven van vorstelijke families om hun grondgebied te vergroten en daardoor meer aanzien en macht te verkrijgen → Methoden om dit te bereiken: veroveringen, huwelijken, erfenissen.	Diverse Europese landen
21	East India Company	1600 ↓	Ontstaan als vereniging van kooplieden uit Londen, met Engels handelsmonopolie op Zuid- en Oost-Azië en gericht op specerijen. Al snel werd de East India Company overvleugeld door de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie [opgericht 1602], die over een tien keer zo groot aanvangskapitaal beschikte.	Engeland
22	Eenparigheid van stemmen = unanimiteit		De manier van besluitvorming in de Staten-Generaal van de Republiek: voorstellen worden pas besloten als er sprake is van unanimiteit; als dat niet het geval is, dan moeten de vertegenwoordigers van de gewesten terug naar hun Gewestelijke Staten om daar te overleggen over hoe er (alsnog) gestemd moet worden. Zie: last en ruggespraak.	

	begrip	Jaar	omschrijving	land
23	Edict van Nantes	1598 ↓ 1685	Een "eeuwigdurend" verdrag, uitgevaardigd door de Franse koning Hendrik IV , waarbij de hugenoten (protestanten) het recht kregen op uitoefening van hun geloof in een paar Zuid-Franse steden. Zo wilde koning Hendrik IV de godsdienstige twisten in Frankrijk beëindigen. Koning Hendrik IV was zelf voor zijn huwelijk hugenoot geweest. In 1685 herriep koning Lodewijk XIV het Edict. Hij wilde alleen het katholieke geloof in Frankrijk. Zie ook: Bloedbruiloft en Hugenoten.	Frankrijk
24	Engelse zeeoorlogen		Aanduiding voor diverse zeeoorlogen in de 17e en 18e eeuw tussen Engeland en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden om de controle over de zee- en handelsroutes. 1 ^e 1652-1654 Vrede Van Westminster met geheime Acte van Seclusie Republiek "verliest" 2 ^e 1665-1667 Vrede van Breda Republiek "wint" 3 ^e 1672-1673 Vrede van Westminster Republiek "wint"	Engeland ↕ Republiek
25	Feodalisme		Bestuurssysteem, waarbij het bestuur is geregeld door een overheid, die bestaat uit een leenheer (landsheer) en leenmannen (bijv. graven en hertogen). Een feodaal systeem komt vooral sterk tot ontwikkeling in een landbouwsamenleving. De leenmannen krijgen in ruil voor "raad en daad" aan de vorst een gebied in leen en mogen dat besturen, werkzaamheden opdragen aan de bevolking, er rechtspreken en belasting heffen. Het oorspronkelijk in leen gekregen gebied wordt door de leenmannen [= adel] uiteindelijk als "eigen" gebied beschouwd. In het gebied van de Republiek was het feodale bestuurssysteem niet sterk ontwikkeld.	
26	Geheime Raad	1531 ↓	De Geheime Raad werd als adviescollege opgericht door Karel V met het doel een meer gecentraliseerd bestuur over alle gewesten op te zetten. De Geheime Raad moest toezien op de uitvoering van de centralisatiepolitiek en was belast met het juridisch toezicht en met wetgevende en administratieve taken in de Nederlanden. De Geheime Raad vergaderde dagelijks onder leiding van de vorst of de landvoogd. Ook hield deze raad toezicht op de werkzaamheden van provinciale en lokale instellingen en deed voorstellen voor de benoemingen van functionarissen.	
27	Geloofsvrijheid		Godsdienstvrijheid / vrijheid om de eigen religie te bepalen. [in dit thema vooral gericht op het bepalen van de keuze: katholiek of protestant],	

	begrip	jaar	omschrijving	land
28	Generaliteitslanden		Generaliteitslanden waren gebieden die in de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden onder direct bestuur van de Staten-Generaal vielen. → voornamelijk rooms-katholieke gebieden die in een later stadium van de Tachtigjarige Oorlog op Spanje veroverd waren en geen stem in het landsbestuur hadden (→ Brabant, Limburg)	
29	Geuzen	1566 ↓	Oorspronkelijk scheldnaam (schooiers, bedelaars) voor de aanbidders van het Smeekschrift, waarin gevraagd werd om versoepeling van de strafbepalingen tegen de protestanten, die volgens de katholieke machthebbers streng vervolgd moesten worden. ↓ "Geuzen" werd al snel "ere naam" voor alle tegenstanders van Filips II en zijn regering(splannen).	
30	Gewestelijke Staten		<u>Onder de Bourgondiërs en de Habsburgers:</u> Bijeenkomst van de vertegenwoordigers van de steden en ridderschappen [= adel van platteland] om de landsheer te adviseren, vooral als het ging om belastingzaken. Zie ook: bede. <u>In de tijd van de Republiek:</u> Het bestuur van één van de zeven zelfstandige gewesten van de Republiek en bestaande uit afgevaardigden van de steden en de ridderschappen. De Gewestelijke Staten waren niet meer adviesorgaan, maar hadden wetgevende en ook uitvoerende taken.	
31	Gilde		Vereniging van "beroepsbroeders" (werkgevers) met monopolie in een bepaald ambacht in een stad en met verplichtende bepalingen over opleiding, productiemethode, prijsstelling, verplichte onderlinge steun en zorg en uitsluiting van onderlinge concurrentie. Het gildesysteem wordt "remmend" voor de ontwikkeling van het vrije ondernemerschap. Invloed van gilden in Nederlandse steden is relatief beperkt.	
32	Glorious Revolution	1689	De aanduiding voor de machtsovername door de Nederlandse stadhouder prins Willem III van Oranje-Nassau en zijn echtgenote Maria Stuart als koning en koningin van Engeland op uitnodiging van een aantal protestantse leiders in Londen. Ze volgen hun katholiek geworden (schoon)vader koning Jacobus II op, die naar Ierland vluchtte en daar in 1690 door de Engelse koning Willem III wordt verslagen. Zie ook: Bill of Rights, die onlosmakelijk is verbonden aan de Glorious Revolution.	Engeland

	begrip	jaar	omschrijving	land
33	Handelskapitalisme		Economisch systeem waarbij de kooplieden-handelaren door hun kapitaal het productieproces van bepaalde goederen konden sturen en controleren, vervolgens goederen internationaal verhandelen en daarbij grote winsten maakten en zo hun kapitaal verder vergroten en opnieuw investeren.	
34	Hollandse Waterlinie		Een verdedigingslinie - door het onder water zetten van land - ter bescherming van (vooral) het gewest Holland. De waterlinie strekte zich uit van Zuiderzee tot aan de Merwede (bij Gorkum) en bleek in het Rampjaar 1672 effectief te zijn: barrière voor de snel oprukkende Franse legers.	
35	Hugenoten		Franse protestanten, aanhangers van de leer van Johannes Calvijn . In Frankrijk kwam het in de 2 ^e helft van de 16 ^e eeuw tot bloedige godsdienstoorlogen. Zie ook: Bloedbruiloft: massamoord op hugenoten.	Frankrijk
36	Kaapvaart		Na afloop van het Twaalfjarig Bestand werd de WIC opgericht. Die handelsorganisatie had kaapvaart tegen Spanje als één van haar doelstellingen. Het meest spraakmakende was de verovering van de Spaanse Zilvervloot in 1628 door Piet Hein. Met de opbrengst kon het leger van de Republiek acht maanden betaald worden. Aan de andere kant betekende dit een ramp voor Spanje, omdat hiermee de helft van de jaarlijkse inkomsten uit zijn Amerikaanse koloniën verloren ging.	
37	Ketters Kettervervolging		Mensen die het niet eens zijn met de officiële leer van de (katholieke) kerk en daarom vervolgd moeten worden. De kerkelijke rechtbank van onderzoek [= Inquisitie] moet hen opsporen, vervolgen en berechten.	
38	Last en ruggespraak		“last” = het innemen van een opgedragen standpunt. “ruggespraak” = overleg. In de Staten-Generaal moesten de vertegenwoordigers van de afzonderlijke gewesten het standpunt innemen dat hen was opgedragen door hun Gewestelijke Staten. Pas na overleg met de eigen Gewestelijke Staten kon een ander standpunt ingenomen worden. Dit overleg was veelal nodig, omdat in de Staten-Generaal unaniem moest worden gestemd.	
39	Lord Protector	1653 ↓ 1659	De titel van Oliver Cromwell (en zijn zoon), gedurende de tijd dat hij staatshoofd is van Engeland. Door toedoen van de streng protestantse Oliver Cromwell was de Engelse koning Jacobus I in 1649 berecht en onthoofd. Jacobus I zou het katholicisme en alleenheerschappij willen invoeren. Engeland werd in 1660 weer een koninkrijk onder koning Karel II Stuart . Zie ook: Restauratie.	Engeland

	begrip	jaar	omschrijving	land
40	Mare Liberum	1609	Latijnse titel van het boek van de Nederlandse rechtsgeleerde Hugo de Groot : "De Vrije Zee". De Groot toonde met zijn uiteenzetting aan dat niemand het bezit van de zee kon claimen. Het boek is gericht tegen het katholieke Spanje en Portugal, die door een besluit van de paus in 1455 het monopolie meenden te kunnen opeisen over alle nieuw ontdekte gebieden buiten Europa.	
41	Mercantilisme		Economisch stelsel, waarbij de rijkdom van een land wordt afgemeten aan de hoeveelheid goud in een land. Dat betekent dat de <u>nationale overheid</u> maatregelen/wetgeving doorvoert, die nadruk legt op: <ul style="list-style-type: none"> • Het tegengaan van import buitenlandse producten kopen = goud gaat het land uit • Het bevorderen van export verkopen aan het buitenland = goud komt het land in 	Engeland Frankrijk
42	Moedernegotie		Benaming voor de handel met het Oostzeegebied en vooral de import van grote hoeveelheden graan. Dit gebeurde al in de 15 ^e eeuw. De uitdrukking "moedernegotie" kreeg in de tijd van de Republiek een politieke lading: het werd gebruikt om te benadrukken hoe belangrijk de handel was in vergelijking met andere economische activiteiten. De dalende graanproductie in Nederland in de 15 ^e eeuw [drassigheid bodem, inklinking veen door ontwatering] werd een belangrijke oorzaak van de economische groei van Nederland. Om voedseltekorten in eigen land op te vullen, kochten Hollandse kooplieden graan in het Oostzeegebied. Dat was daar goedkoop, doordat adellijke grootgrondbezitters het op hun grote landgoederen lieten produceren door horige boeren. De Oostzeehandelaars benadrukten het belang van de "moeder van alle handel" ten opzichte van nieuwe economische activiteiten, zoals de handel met het Verre Oosten door de VOC. Het bekendste document waarin de Oostzeehandel als "moeder aller handel" gepresenteerd werd is de Deductie van raadpensionaris Johan de Witt . Hij schetste hoe de Oostzeehandel de hele Nederlandse handelsmotor aandreef door aan te tonen hoe de handel niet alleen winstgevend was voor handelaren-kooplieden, scheepswerven, scheepseigenaren, maar ook belastinginkomsten voor de regering opleverde, zorgde werkgelegenheid in de havens en ook de kas van pakhuis eigenaren spekte met huurinkomsten. En bovendien stimuleerde het indirect andere handelsroutes, de nijverheid en industrie in de Nederlandse steden, en de haringvisserij.	

	begrip	jaar	omschrijving	land
43	Nederlandse Opstand	1568 ↕ 1648	<p>Strijd van de Nederlandse gewesten tegen hun landsheer, de Spaans-Habsburgse Filips II. De opstand leidde uiteindelijk tot een splitsing van de Nederlanden in de Noordelijke Nederlanden (7 gewesten) en de Zuidelijke Nederlanden (10 gewesten).</p> <p>De noordelijke gewesten vormden in 1588 De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.</p> <p>1568 Slag bij Heiligerlee in Groningen.</p> <p>1648 Vrede van Münster in Westfalen.</p>	
44	Pacificatie van Gent	1576	<p>Overeenkomst tussen alle 17 Nederlanden gewesten om zich aaneen te sluiten en gezamenlijk te streven naar de verwijdering van alle Spaanse troepen uit de Nederlandse gewesten. Kort daarvoor was sprake geweest van een plundering van Antwerpen door Spaanse soldaten, omdat er sprake was van achterstallige soldij. Hierdoor was in alle gewesten een sterk anti-Spaanse stemming ontstaan.</p>	
45	Particularisme		<p>Het voorop stellen van de "eigenheid" van plaatselijke of gewestelijke belangen (cultureel-historisch, politiek-bestuurlijk, juridisch) en die willen handhaven en beschermen tegen een gecentraliseerd bestuur met uniforme regelgeving vanuit een nationaal belang.</p>	
46	Prinsgezinden		<p>Aanhangers van de "Oranjepartij", d.w.z. de mensen die politiek-bestuurlijke sympathie tonen voor de opvattingen van de stadhouder(s) van Oranje.</p> <p>[bijv. voorstanders van meer bestuursmacht voor de stadhouder ten koste van de bestuursmacht van de Gewestelijke Staten]</p>	
47	Privileges		<p>Bijzondere rechten, die door de landsheer (in het verleden) zijn verleend aan personen, groepen, steden, gewesten, zodat er sprake was van officieel toegekende uitzonderingen/voordelen.</p> <p>[vb.: stadsrechten, vrijheid van belasting, recht om tol te heffen, eigen plaatselijke rechtsregels]</p>	
48	Protectionisme		<p>Economisch stelsel dat gericht is op het beschermen van de eigen (nationale) economie [vooral werkgelegenheid in eigen land] door het instellen van beschermende maatregelen om de import te beperken en de export te bevorderen.</p>	

	begrip	jaar	omschrijving	land
49	Raad van Financiën	1531	De Raad van Financiën werd door Karel V opgericht en beheerde de bezittingen van de vorst en oefende toezicht uit op de lagere financiële organen in de gewesten.	
50	Raad van Beroerten	1567 ↓ 1576	De Raad van Beroerten was een bijzondere rechtbank, die namens koning Filips II door de landvoogd Alva werd opgericht. De Raad van Beroerten had als taak om iedereen te vonnissen die op één of andere manier had deelgenomen aan de troebelen van 1566-1567 (Beeldenstorm) of niets had gedaan om die ongeregelheden tegen te gaan. In de volksmond werd de Raad van Beroerten “Bloedraad” genoemd.	
51	Raad van State	1531	De Raad van State werd door Karel V opgericht met als doel te adviseren over alle belangrijke staatszaken, zoals het regeren, de veiligheid en de verdediging. De Raad van State moest de landvoogdes terzijde staan als Karel V of Filips II niet in het land was. De Raad was samengesteld uit enkele leden van de hoge adel en uit een aantal juristen. De leden van de hoge adel kregen steeds minder invloed en daarom nam prins Willem van Oranje in 1567 ontslag uit de Raad van State. In de tijd van de Republiek is de Raad van State een adviserend bestuurscollege, zonder veel macht: die lag bij de Staten-Generaal en de raadpensionaris van het gewest Holland.	
52	Raadpensionaris		Titel van de voornaamste bestuursambtenaar in het gewest Holland, belast met het voeren van de officiële correspondentie en bevoegd om als gevolmachtigde namens de Staten van Holland op te treden. vb.: Johan van Oldenbarnevelt [in functie 1586-1619] en Johan de Witt [in functie 1653-1672].	
53	Rampjaar	1572	In dat jaar werd de Republiek aangevallen door een oorlogscoalitie van Engeland, Frankrijk en de Duitse gebieden Münster en Keulen. Er was geen stadhouder [= legeraanvoerder] en een groot deel van de Republiek werd bezet door vreemde troepen. Hiervan kreeg Johan de Witt de schuld. Hij werd gelyncht. Prins Willem III werd stadhouder.	Engeland Frankrijk
54	Reformatie	1517	Maarten Luther roept op tot een ingrijpende kerkhervorming vanwege structurele en ernstige misstanden in de kerkorganisatie en de taakvervulling van functionarissen in de katholieke kerk. Dit hervormingsstreven leidt tot de scheuring binnen het christelijk geloof → katholieken ↔ protestanten. Deze scheiding leidt tot “godsdienstoorlogen” [die niet alleen om religie gingen!]	
55	Regenten		Toplaag van bestuurders in steden en gewesten, afkomstig uit de families van rijke handelaren / kooplieden.	

	begrip	jaar	omschrijving	land
56	Remonstranten = "rekkelijken" "Arminianen"		Tijdens het Twaalfjarig bestand [1609-1621] ontstaat er een diepgaand conflict binnen de calvinistische groepering in de Republiek. Het gaat om de vraag of iemand "voorbested" is door God om in de hemel te komen of dat iemand daar zelf invloed op kan uitoefenen. De rekkelijke stroming [gesteund door Johan van Oldenbarnevelt] houdt vast aan soepelheid en enige menselijke invloed. Ze dienen bij de Synode een verzoekschrift [= remonstrantie] in om die ruimere opvatting geaccepteerd te krijgen. Dat verzoek wordt afgewezen en er wordt besloten dat de officiële leer van de calvinistische kerk in de Republiek contraremonstrant is.	
57	Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden	1588 ↓	De zeven gewesten in de noordelijke Nederlanden vormden een statenbond zonder vorst. De staatsvorm was een republiek, waarbij elk gewest zelfstandig bleef, maar de Staten-Generaal het oppergezag had over defensie en buitenlandse betrekkingen.	
58	Restauratie	1660	Het Engelse koninkrijk wordt hersteld na de bestuursperiode van de streng protestantse Oliver Cromwell , die van Engeland een republiek had gemaakt. Een zoon van de onthoofde koning Karel I [† 1649] - wordt koning Karel II , maar de verhouding tussen hem en het Engelse parlement blijft gespannen. Vlak voor zijn dood werd hij katholiek.	Engeland
59	Scherpe Resolutie	1619	Besluit van de Staten van Holland op initiatief van raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt die bang was dat stadhouder prins Maurits van Oranje een staatsgreep wilde plegen. Besloten werd de afzonderlijke stadsbesturen zelfstandig militaire troepen (waardgelders) mochten aanstellen en dat de troepen in Holland verplicht werden bevelen te gehoorzamen van de Staten van Holland en van het stadsbestuur waar zij gelegerd waren. Maurits slaagde er toch in om bestuurlijke medestanders te vinden, het besluit van de Resolutie terug te draaien en Johan van Oldenbarnevelt en zijn aanhangers te arresteren en te berechten. Het was niet alleen een politiek-bestuurlijke tegenstelling, maar ook een religieuze confrontatie tussen prins Maurits (contraremonstrant) en Johan van Oldenbarnevelt (remonstrant). In 1619 werd op de Synode van Dordrecht bepaald dat de officiële richting van de gereformeerde kerk contraremonstrant was.	
60	Smeekschrift van de edelen	1566	Het verzoekschrift dat ongeveer 200 ongewapende Nederlandse edelen aanboden aan de landvoogdes Margaretha van Parma . Ze verzochten de landvoogdes om een verzachting van de plakkaten / vervolging van protestanten. De halfzus van Filips II gaf toe, maar haar broer, die in Spanje woonde, was er fel op tegen. Hij stuurde de hertog van Alva om streng op te treden tegen iedereen die had meegedaan.	

	Begrip	jaar	omschrijving	land
61	Soeverein		Oorspronkelijk: "Van geen hoger gezag of hogere macht afhankelijk", d.w.z. "de oppermacht hebben". Met het begrip "de soeverein" kan de vorst of landsheer bedoeld worden. In de Republiek zijn de afzonderlijke gewesten soeverein.	
62	Soevereine rechten		Van de Staten-Generaal had de handelsonderneming VOC bij de oprichting in 1602 soevereine rechten gekregen. De VOC mocht uit naam van de Staten Generaal forten bouwen, oorlog voeren en verdragen sluiten. De VCO moest, behalve handel drijven, zoveel mogelijk schade toebrengen aan de Portugese en Spaanse belangen in Azië.	
63	Specialisatie		Zich in het bijzonder toeleggen op een bepaald onderdeel van landbouw, nijverheid of dienstverlening → daardoor er meer deskundigheid in verwerven, waardoor de productie efficiënter verloopt (= lagere kosten) en de inkomsten toenemen.	
64	Staatsgezinden		Aanhangers van de "anti-Oranje-partij", d.w.z. de mensen die voor een grote politieke macht van de Gewestelijke Staten (van Holland). Staatsgezinden willen de bestuurlijke macht van de stadhouder(s) van Oranje (verder) beperken	
65	Stadhouder		<u>Oorspronkelijk</u> (tijdens Karel V en Filips II): de vertegenwoordiger van de landsheer met de uitvoerende taak een gewest te besturen <u>Tijdens de Republiek</u> : De uitvoerend bestuurder en legerleider van een gewest. In de praktijk vaak één persoon (= een prins van Oranje) over meerdere gewesten stadhouder [militaire zaken vielen onder de verantwoordelijkheid van de Staten-Generaal!]	
66	Stadhouderloos tijdperk		<u>1e Stadhouderloze tijdperk 1650-1672</u> na dood Willem II tot aan het aantreden van Willem III In 1650 Staten van Holland fel anti-Oranje nadat Willem II had geprobeerd Amsterdam in te nemen <u>2^e Stadhouderloze tijdperk 1702-1747</u> na de dood van Willem III (kinderloos)	
67	Stapelmarkt		Een stapelmarkt is een plaats waar producten van over de hele wereld naartoe vervoerd werden om te worden doorgevoerd of voor een bepaalde tijd te worden opgeslagen. Hierdoor konden prijsschommelingen beperkt worden en had de markt een constante bevoorrading tot haar beschikking. Amsterdam was in de 17 ^e eeuw de belangrijkste stapelmarkt.	

	begrip	jaar	omschrijving	land
68	Staten-Generaal	1464 ↓ 1588 ↓	<p>oorspronkelijk een vergadering van vertegenwoordigers van de Staten of standen van de zeventien Ned. gewesten, die door de Bourgondische hertogen en later door de Habsburgse landsheer werden samengeroepen wanneer zij in geldnood zaten en een bede moest worden toegekend</p> <p>In 1587 werd besloten om geen pogingen meer te ondernemen om een soevereine vorst voor de Nederlanden te vinden en in de Justificatie of Deductie van François Vrancken werd bepaald dat de politieke macht bij de Staten-Generaal zou komen te liggen.</p> <p>Vanaf de onafhankelijkheid van de Republiek vormden de Staten-Generaal in feite het landsbestuur dat zaken behandelde die voor alle zeven gewesten van belang waren.</p> <p>Twee beleidsterreinen vallen toe aan de Staten-Generaal:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Defensiezaken 2. Buitenlands beleid <p>De Staten-Generaal voerden destijds ook het bestuur over de Generaliteitslanden en hadden het toezicht op de VOC en de WIC.</p>	
69	Statenbond		<p>Zelfstandige staten werken samen op grond van een verdrag.</p> <p>Er is één centrale instantie, maar die heeft slechts coördinerende bevoegdheden.</p> <p>Voorbeeld: De Republiek der Verenigde Nederlanden met de Staten-Generaal.</p>	
70	Synode van Dordrecht	1618 ↓ 1619	<p>Landelijke vergadering van de gereformeerde kerk, met als voornaamste doel een uitspraak in het geschil tussen de remonstranten en contraremonstranten. De laatstgenoemde groep "wint".</p> <p>De Synode was bijeengeroepen in opdracht van de Staten-Generaal, die opdracht geeft tot het maken van een officiële Bijbelvertaling: de Statenbijbel.</p>	
71	Tiende Penning (ingevoerd door Alva)	1569	<p>Een omzetbelasting van 10% op de verkoop van roerende goederen.</p> <p>Tegen deze nieuwe belasting, ingesteld door Alva en zonder een bede" van de landsheer, kwam veel verzet. De invoering droeg in belangrijke mate mee aan de verheviging van de Nederlandse opstand tegen het gezag van Filips II.</p>	
72	Twaalfjarig Bestand	1609 ↓ 1621	<p>Het Twaalfjarig Bestand [of Trêves] was een periode van twaalf jaar wapenstilstand tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Er werd toen niet of nauwelijks tussen de Republiek en de Spaanse troepen.</p> <p>In de Republiek ontstond juist in die periode van wapenstilstand een felle tegenstelling tussen remonstranten en contraremonstranten.</p>	

	begrip	jaar	omschrijving	land
73	Unie van Atrecht	1579	<p>Het verdrag waarbij de gewesten in de Zuidelijke Nederlanden zich verzoenen met Filips II. Overeengekomen werd dat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. er geen buitenlandse troepen zouden worden gelegerd; 2. Alle privileges van voor de opstand zouden worden hersteld; 3. Alleen de katholieke godsdienst werd toegestaan; het calvinisme werd verboden. 	
74	Unie van Utrecht	1579	<p>Het verdrag tussen gewesten in de Noordelijke Nederlanden als reactie op de Unie van Atrecht. Overeengekomen werd dat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. de unie als één gewest tegen de Spaanse legers zou optreden; 2. binnen de unie elk gewest de eigen privileges zou behouden; 3. er in Holland en Zeeland persoonlijke vrijheid van godsdienst werd ingesteld. De overige steden en gewesten kregen de vrijheid om een eigen beleid op het gebied van godsdienst te voeren. <p>Het geloofsartikel wordt korte tijd later op aandringen van Holland en Zeeland zodanig gewijzigd dat er in ieder gewest alleen ruimte is voor uitsluitend katholicisme óf uitsluitend calvinisme. Deze bepaling leidde binnen enkele jaren tot het uitgesproken calvinistische karakter van de aangesloten gewesten.</p> <p>Het werd moeilijk om openlijk katholiek te zijn zonder Spaansgezind te lijken, hoewel Willem van Oranje ijverde voor verdraagzaamheid.</p>	
75	VOC	1602 ↓	<p>De Verenigde Oost-Indische Compagnie was een particuliere Nederlandse handelsonderneming met een monopolie op de overzeese handel tussen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en het gebied ten oosten van Kaap de Goede Hoop.</p> <p>De VOC gaf aandelen uit.</p> <p>De Staten-Generaal verleende aan de VOC soevereine rechten, waardoor het bevoegd was een eigen leger te hebben, oorlog te voeren en verdragen te sluiten met buitenlandse vorsten in Azië.</p>	
76	Voorcompagnieën		<p>Voor de oprichting van de VOC [in 1602] was er een groot aantal kleine handelsondernemingen, die vooral plaatselijk waren georganiseerd. Daardoor was sprake van versnippering in de buitenlandse handelsbelangen.</p> <p>Aan die versnippering wordt door de Staten-Generaal een eind gemaakt in 1602.</p>	

	begrip	jaar	omschrijving	land
77	Vrede van Augsburg	1555	De vredesovereenkomst waardoor na bijna 40 jaar een eind kwam aan de godsdienstoorlogen in Duitsland. Bepaald werd dat iedere vorst besliste welke godsdienst in zijn gebied opgelegd werd. Het was ook een overwinning van de Duitse vorsten op het centrale gezag van de keizer. Voor Karel V was de vrede van Augsburg een enorme nederlaag en had invloed op zijn besluit om in datzelfde jaar afstand te doen van de troon ten gunste van zijn zoon: Filips II .	Duitsland
78	Vrede van Münster / Vrede van Westfalen	1648	De vredesovereenkomst waardoor een eind komt aan: <ol style="list-style-type: none"> de 80-jarige oorlog tussen De Noordelijke Nederlanden en Spanje [1568-1648]. Spanje erkent de soevereiniteit van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. de 30-jarige oorlog in Duitsland [1618-1648]. 	Spanje Republiek
79	Vrijheid van geweten		Willem van Oranje wees een dwingende rol van overheden in geloofskwesties af. Sinds de Unie van Utrecht [1579] ontstond discussie over de mate van de religievrijheid. Veel stadsbesturen besloten uiteindelijk tot een compromis: vrijheid van geweten werd toegestaan, vrijheid van eredienst hadden alleen de calvinisten. Wel worden andere religies gedoogd.	
80	Vroedschap		Oude benaming voor gemeenteraad. De wetgevende vergadering van een stad in de Noordelijke Nederlanden.	
81	WIC	1621 ↓	De West-Indische Compagnie werd na afloop van het Twaalfjarig Bestand opgericht en was een handelsorganisatie die kaapvaart tegen Spanje als één van haar doelstellingen had. De WIC kreeg van de Staten-Generaal de opdracht de oorlog met Spanje uit te breiden naar zee, zodat er in de Republiek een relatieve rust zou ontstaan. 1628: Piet Hein verovert Spaanse Zilvervloot. Met de opbrengst kon het leger van de Republiek acht maanden betaald worden. Aan de andere kant betekende dit een ramp voor Spanje, omdat hiermee de helft van de jaarlijkse inkomsten uit zijn Amerikaanse koloniën verloren ging. Het meest belangrijk na de Vrede van 1648 was de handel op West-Afrika, de Caraïben en Noord- en Zuid-Amerika. De achterliggende doelstelling, en strategie, was de positie van Spanje en Portugal aan te tasten in Afrika en Zuid-Amerika.	
82	Wisselbank van Amsterdam	1609	Bij de Wisselbank konden munten worden gewisseld en andere geldtransacties worden geregeld. De Wisselbank zorgde voor een betrouwbaar en soepel betalingsverkeer en dat was een belangrijke voorwaarde voor de handel op de Beurs vlakbij. De Wisselbank en de Beurs waren onmisbare instellingen in een stad die het centrum vormde van wereldwijde handelsnetwerken.	

